

КОМЕНТАР ГЛАВИ 85 „СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ” ЦК УКРАЇНИ 2003 Р.

Гончаренко В. О.
Крижанівська І. В. – нотаріус

Глава 85 СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

Стаття 1233. Поняття заповіту

1. Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

1. Заповіт – це особисте розпорядження фізичної особи (заповідача) відносно належного йому майна на випадок своєї смерті, складений у встановленому законом порядку. Заповітом визнається лише особисте розпорядження заповідача. Це означає, що заповіт не може бути складений та підписаний представником заповідача.

Заповіт є юридичним актом, оскільки складаючи заповіт заповідач вчиняє правомірну дію, спрямовану на настання певних юридичних наслідків. Крім того, заповіт можна охарактеризувати як односторонній правочин, оскільки складання заповіту залежить від волі лише однієї особи – заповідача. Тому заповіт має відповідати не лише спеціальним вимогам, встановленим нормами глави 85 ЦК, але й усім загальним вимогам, що передбачаються до правочинів у главі 16 ЦК. Права та обов'язки із заповіту настають лише після відкриття спадщини, тобто після смерті заповідача. Тому заповідач у будь-який момент вносити зміни до заповіту чи взагалі скасувати його або скласти новий заповіт (ст. 1254 ЦК).

Заповіт можна скласти як на існуюче у заповідача майно на момент його складання, так і на майно, яке може у подальшому з'явитися у заповідача. Тому у заповіті часто використовують формулювання: „заповідаю все майно, що мені належить, такому-то”.

Стаття 1234. Право на заповіт

1. Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю.

2. Право на заповіт здійснюється особисто. Вчинення заповіту через представника не допускається.

1. Заповідачем може бути лише фізична особа (громадянин України, іноземний громадянин чи

особа без громадянства). Скласти заповіт має право дієздатна особа на момент його складання, тобто особа, яка досягла вісімнадцяти років чи особа, якій відповідно до ст. 35 ЦК надана повна цивільна дієздатність. Однак, не мають тестаментоздатності особи, хоча й повнолітні, однак обмежені судом у дієздатності (ст. 36 ЦК), особи, які склали заповіт у той час, коли вони не усвідомлювали значення своїх дій та (або) не могли керувати ними (ст. 225 ЦК). Заповідач має бути дієздатним на момент складання заповіту. Втрата дієздатності заповідачем після складання заповіту, не впливає на дійсність заповіту. У той же час, заповіт, складений недієздатною особою, є недійсним, навіть, якщо в подальшому ця особа стане дієздатною.

2. Заповітом визнається особисте розпорядження заповідача. Вчинення заповіту через представника не допускається. Законом дозволяється лише, щоб нотаріус на прохання заповідача записав заповіт з його слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним. Якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках (ч. 2 ст. 1248 ЦК). Відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК замість особи, яка у зв'язку із хворобою або фізичною вадою не може підписати заповіт власноручно, за її дорученням текст заповіту у її присутності може підписати інша особа із подальшим посвідченням його нотаріусом або посадовою особою, яка має право на вчинення такої нотаріальної дії. В такому разі принцип особистого складання заповіту не порушується.

Стаття 1235. Право заповідача на призначення спадкоємців

1. Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин.

2. Заповідач може без зазначення причин позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. У цьому разі ця особа не може одержати право на спадкування.

3. Заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову

частку у спадщині. Чинність заповіту щодо осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлюється на час відкриття спадщини.

4. У разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення її права на спадкування втрачає чинність. Діти (внуки) цієї особи мають право на спадкування на загальних підставах.

1. Коментована норма закріплює принцип свободи заповіту, відповідно до якого особа має право на власний розсуд розпорядитися своїм майном на випадок смерті. Свобода заповіту передбачає також право спадкодавця заповідати своє майно як особам, які входять до кола спадкоємців за законом, так і будь-яким третім особам, які не знаходяться у сімейних, родинних стосунках із заповідачем. Спадкоємцями за заповітом можуть бути також і юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

2. Заповідач має право позбавити права на спадкування будь-якого спадкоємця за законом незалежно від мотивів такого позбавлення. Про це заповідач прямо вказати у заповіті. Особа, яку заповідач позбавив права на спадкування не може успадковувати після смерті заповідача за законом чи у частині спадку, неохопленого заповітом. Однак, таке правило не поширюється на спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку (ст. 1241 ЦК). Не отримує спадкоємець, позбавлений права на спадкування, спадку і в тому випадку, якщо інші спадкоємці помруть раніше відкриття спадщини або відмовляться від спадщини. Якщо заповідач не позбавляє прямо особу права на спадок, а лише не зазначає її серед спадкоємців за заповітом, то вона усувається від спадкування тієї частини спадкового майна, яка охоплена заповітом. Інше майно заповідача, не вказане в заповіті, така особа як спадкоємець за законом, може успадковувати поряд з іншими спадкоємцями за законом. Крім того, якщо спадкоємець за заповітом помре до відкриття спадщини, або відмовиться від її прийняття після відкриття спадщини, особа, не зазначена у заповіті, яка є спадкоємцем за законом, закликається до спадкування за законом.

3. Свобода заповідального розпорядження обмежена відносно осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Відповідно до ст. 1241 ЦК малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова

частка). Чинність заповіту щодо осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлюється на час відкриття спадщини.

4. Усунення особи від спадкування шляхом зазначення про це у заповіті поширюється лише на саму цю особу, а не на її нащадків. Тому у випадку смерті особи, позбавленої спадщини, до відкриття спадщини, діти (внуки) такої особи мають право на загальних підставах претендувати на майно, що залишилося після смерті заповідача. Діти (внуки) спадкоємця, якого заповідачем було позбавлено права на спадкування, померлого до смерті заповідача, успадковують частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, за правом представлення (ч. 1 ст. 1266 ЦК).

Стаття 1236. Право заповідача на визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом

1. Заповідач має право охопити заповітом права та обов'язки, які йому належать на момент складення заповіту, а також ті права та обов'язки, які можуть йому належати у майбутньому.

2. Заповідач має право скласти заповіт щодо усієї спадщини або її частини.

3. Якщо заповідач розподілив між спадкоємцями у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав.

4. Чинність заповіту щодо складу спадщини встановлюється на момент відкриття спадщини.

1. Обсяг спадщини відповідно до ст. 1218 ЦК визначається на момент відкриття спадщини, а тому не має значення, чи були у наявності зазначені у заповіті майнові права та обов'язки на момент складання заповіту. Заповідач має право скласти заповіт щодо прав та обов'язків, які йому належать, на момент складення заповіту, а також щодо тих прав та обов'язків, які можуть йому належати у майбутньому.

2. У заповіті заповідач може розпорядитися не усім своїм майном, а лише його частиною. Частина спадщини, що не охоплена заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах. До числа цих спадкоємців входять також спадкоємці за законом, яким інша частина спадщини була передана за заповітом (ст. 1245 ЦК).

3. Оскільки при спадкуванні має місце універсальне правонаступництво, до спадкоємців переходять не лише права заповідача, але й його обов'язки, навіть, якщо вони не визначені заповітом.

До спадкоємців, яких призначив заповідач, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав.

4. Склад спадщини встановлюється на момент відкриття спадщини. Тому, якщо певні права чи обов'язки спадкодавця не існують на момент смерті заповідача, то заповіт є недійсним у частині, що стосується цих прав чи обов'язків. Крім того, заповідач міг за життя скласти декілька заповітів, що стосуються одного й того самого майна. У такому разі чинним є заповіт, складений пізніше, якщо його зміст відповідає вимогам закону.

Стаття 1237. Право заповідача на заповідальний відказ

1. Заповідач має право зробити у заповіті заповідальний відказ.

2. Відказоодержувачами можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом.

1. Заповідальний відказ (легат) – це покладення заповідачем на одного чи кількох спадкоємців за заповітом обов'язку виконати за рахунок спадкового майна дії майнового характеру на користь однієї чи декількох осіб (відказоодержувачів).

Зміст заповіту може вичерпуватися встановленням заповідального відказу: "Зобов'язую мого спадкоємця такого-то виконати такий-то обов'язок на користь такого-то". Крім того, у заповіті може бути встановлений обов'язок спадкоємця передати все майно заповідача відказоодержувачеві. У такому випадку не можна вважати, що спадкоємець за заповітом позбавляється спадщини, оскільки на нього покладається обов'язок задовольнити вимоги кредиторів заповідача за рахунок спадкового майна. Майно, що залишиться після задоволення вимог кредиторів передається спадкоємцем заповідача відказоодержувачеві.

Відказоодержувачі не є спадкоємцями за заповітом. Вони мають право лише вимагати від спадкоємців виконання обов'язків, передбачених заповідальним відказом. До відказоодержувачів переходять визначені заповідальним відказом права, однак пропорційний цим правам перехід обов'язків спадкодавця не відбувається. Отже, відказоодержувач є не універсальним, а сингулярним правонаступником заповідача.

У випадку, якщо всі спадкоємці за заповітом відмовляються від спадщини або вони позбавляються права на спадкування і спадщина переходить до спадкоємців за законом, заповідальний відказ втрачає чинність.

2. Відказоодержувачами можуть бути особи, які входять до числа спадкоємців за законом, а також будь-які інші треті особи, які не знаходяться із заповідачем у сімейних, родинних відносинах. Спадкоємці за заповітом не можуть бути відказоодержувачами, оскільки у такому випадку вони набували б подвійного статусу, однак це не є логічним, оскільки статус спадкоємця поглинає статус відказоодержувача. Відказоодержувачем може бути також особа, яка має право на обов'язкову частку у спадщині. Відповідно до ч. 2 ст. 1241 ЦК вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, зараховується до обов'язкової частки у спадщині.

Стаття 1238. Предмет заповідального відказу

1. Предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини.

2. На спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними.

Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном зберігає чинність у разі наступної зміни їх власника.

Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном, одержане за заповідальним відказом, є таким, що не відчужується, не передається та не переходить до спадкоємців відказоодержувача.

Право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею, надане відказоодержувачеві, не є підставою для проживання у них членів його сім'ї, якщо у заповіті не зазначено інше.

3. Спадкоємець, на якого заповідачем покладено заповідальний відказ, зобов'язаний виконати його лише у межах реальної вартості майна, яке перейшло до нього, з вирахуванням частки боргів спадкодавця, що припадають на це майно.

4. Відказоодержувач має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини.

1. Предметом заповідального відказу можуть бути будь-які об'єкти цивільних прав: речі, майнові права, а також дії, роботи, послуги, що мають май-

новий характер. Зазначені об'єкти заповідального відказу можуть бути передані відповідно до умов відказу у власність відказоодержувача або за іншим речовим правом. Об'єкти, які передаються відказоодержувачеві, можуть входити або не входити до складу спадщини. Тому, заповідач може зобов'язати спадкоємця не тільки до передачі майна, але і до придбання для відказоодержувача будь-яких предметів та надання їх останньому. Однак, це не означає, що заповідач може зобов'язати до передачі відказоодержувачеві майна, що належить спадкоємцеві на момент відкриття спадщини, оскільки це суперечило б положенням ст. 1216, 1218, 1236, ч. 3 ст. 1238 ЦК.

2. Заповідальним відказом може передбачатися встановлення особистого сервіту (ст. 401, 402 ЦК) на користування житлом (*habitatio*) або іншим рухомим або нерухомим майном (*usus* чи *usufructus*). На спадкоємця за заповітом, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Положення ч. 2 ст. 1238 ЦК конкретизується у ст. 1246 ЦК, яка передбачає право спадкодавця встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб.

Сервітут є речовим правом і виступає обмеженням (обтяженням) права власності. З цієї причини речове право відказоодержувача користуватися житловим будинком, квартирою або іншим нерухомим майном підлягає реєстрації у встановленому законом порядку. Відповідно до ч. 3 ст. 403 ЦК особа, яка користується сервітутом, зобов'язана вносити плату за користування майном, якщо заповітом не встановлено інше. Тому, в заповіті слід визначати чи є сервітут безвідплатним. За сервітутом визнається "право слідування", тому право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном зберігається у відказоодержувачу у разі наступної зміни їх власника. Відказоодержувач отримує лише право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном, вказаним у заповідальному відказі, а тому не може розпоряджатися ним – зазначене майно не передається та не переходить до спадкоємців відказоодержувача.

Оскільки право користування майном, одержаним внаслідок заповідального відказу, є персоналізованим правом, то члени сім'ї відказоодержувача не отримують такого права одночасно з ним, якщо інше не передбачено самим заповітом.

Водночас, право на проживання може бути надане одному або декільком відказоодержувачам, а також окремій сім'ї.

3. Спадкоємець, на якого покладений заповідальний відказ, зобов'язаний виконувати його лише у межах реальної вартості майна, що перейшло до нього у спадщину. Якщо при цьому спадщина була обтяжена боргами, то вони погашаються у першу чергу за рахунок спадкового майна, яке за умовами заповіту передане спадкоємцю, який має виконати обов'язок, передбачений заповідальним відказом. Після виплати боргів задовольняються інтереси осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Майно, яке залишається після виплати боргів та відрахування обов'язкової частки, передається відказоодержувачеві.

Якщо заповідальний відказ покладається не на одного, а одразу на декількох спадкоємців, то відповідальність спадкоємців перед відказоодержувачем є частковою, тобто кожен спадкоємець виконує умови відказу пропорційно до його частки у спадщині, якщо заповітом не передбачено інше.

4. Право відказоодержувача на отримання майна, передбаченого за заповідальним відказом, виникає з часу відкриття спадщини. Однак, у разі невиконання спадкоємцями обов'язків з передачі майна чи виконання інших дій відказоодержувачеві, останній має право подати позов з вимогою примусового виконання зобов'язання лише після того, як спадкоємець прийме спадщину. До цього моменту право відказоодержувача ще не може вважатися порушеним і право на позов не виникає. Отже, право вимоги до спадкоємця щодо виконання заповідального відказу відказоодержувач отримує з моменту відкриття спадщини, а право на позов для захисту цього права – з моменту відмови спадкоємця, який прийняв спадщину, обтяжену заповідальним відказом, виконати це розпорядження. Після відмови спадкоємця виконати заповідальний відказ відказоодержувач може подати позов до суду в межах загального трирічного строку позовної давності (ст. 257 ЦК).

Стаття 1239. Втрата чинності заповідальним відказом

1. Заповідальний відказ втрачає чинність у разі смерті відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини.

Статтю 1239 ЦК передбачається лише один випадок, коли заповідальний відказ втрачає чинність: у разі смерті відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини. Можливості підпризначення відказоодержувача законом не передбачено.

Однак, таких випадків втрати відказом чинності насправді є набагато більше. Так, зі змісту ст. 1271 ЦК слідує, що відказоодержувач може відмовитися від прийняття відказу. В такому випадку заповідальний відказ втрачає чинність. Якщо відказоодержувачами є декілька осіб, то відказ зберігає чинність, доки від нього не відмовиться останній з відказоодержувачів. Встановлений у заповідальному відказі особистий сервітут на проживання у житловому будинку, квартирі або на користування іншим рухомим або нерухомим майном, вказаним у заповідальному відказі, втрачає чинність у разі смерті такого відказоодержувача. Відповідно, припиняється й заповідальний відказ. Крім того, заповідальний відказ втрачає чинність, якщо всі спадкоємці за заповітом відмовляються від спадщини чи позбавлені права спадкування. Обов'язок виконати заповідальний відказ на спадкоємців за законом не переходить.

Стаття 1240. Право заповідача на покладення на спадкоємця інших обов'язків

1. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання.

2. Заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети.

1. На відміну від заповідального відказу, яким передбачається вчинення певних дій майнового характеру на користь визначених у заповіті відказоодержувачів, за заповідальним покладенням заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання.

2. Крім того, заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій майнового чи немайнового характеру, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети. При цьому, особа, на користь якої має бути виконаний такий обов'язок, у заповіті не конкретизується. Отже, якщо у заповіті вказана особа, яка має право на отримання від спадкоємців майнових благ, то має місце встановлення заповідального відказу. Однак, якщо таку особу не визначено, то слід вважати, що заповідач поклав на свого спадкоємця обов'язки, передбачені ст. 1240 ЦК (заповідальне покладення). Наприклад, заповідаючи спадкоємцю будинок, заповідач зобов'язує останнього надати одну або декілька кімнат для розміщення зібраної ним колекції, яка має цінність для

широкого загалу, тощо. Якщо спадкоємець, на якого покладене здійснення дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети помре або відмовиться від спадку, цей обов'язок переходить до тих спадкоємців, які отримують відповідну частку спадщини.

Стаття 1241. Право на обов'язкову частку у спадщині

1. Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

2. До обов'язкової частки у спадщині зараховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

3. Будь-які обмеження та обтяження, встановлені у заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, дійсні лише щодо тієї частини спадщини, яка перевищує його обов'язкову частку.

1. Заповідач не може позбавити спадщини певні категорії осіб, які є його найближчими родичами. Такими особами є малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки. Малолітніми є особи, які не досягли 14 років. Неповнолітніми є особи від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Непрацездатними вважаються жінки, що досягли 55 років та чоловіки 60 років; інваліди I, II, III груп, незалежно від того, чи призначена їм пенсія. Спадкоємці інших черг, навіть за відсутності спадкоємців першої черги, а також внуки та правнуки спадкодавця право на обов'язкову частку не мають.

Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки у разі не зазначення їх в якості спадкоємців у заповіті мають право на половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Перелічені особи мають право також на збільшення належної їм частки, що визначена заповідачем у заповіті, до розмірів обов'язкової частки.

Якщо спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку, в майні спадкодавця припадає частка, рівна обов'язковій або більша, то правила ст. 1241 ЦК не застосовуються.

Право на отримання обов'язкової частки не залежить від згоди інших спадкоємців. Однак якщо інші спадкоємці заперечують проти видачі свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку, то вони мають право звернутися з позовом до суду. Право на звернення до суду з питань визначення розміру обов'язкової частки мають спадкоємці за заповітом, особи, які мають право на обов'язкову частку, або їх законні представники, а також виконавець заповіту. Встановлений законом розмір обов'язкової частки може бути зменшений тільки в судовому порядку за позовом зацікавленої особи з урахування відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, які існували за життя останнього, а також інших обставин, що мають істотне значення (наприклад, може бути врахований майновий стан спадкоємця, що має право на обов'язкову частку, спадкоємець, який має право на обов'язкову частку, не підтримував зв'язків із заповідачем, вдова (вдівець) чи батьки заповідача після досягнення пенсійного віку продовжують працювати та отримують значну платню тощо).

2. При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині враховуються всі спадкоємці за законом, які б спадкували, коли б такий порядок не був змінений заповітом. При цьому враховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

3. Якщо заповідачем для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, в заповіті встановлені обмеження та обтяження, зокрема, виплата боргу, заповідальний відказ тощо, то вони є дійсними лише у тій частині, яка перевищує його обов'язкову частку.

Стаття 1242. Заповіт з умовою

1. Заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Умова, визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини.

2. Умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства.

3. Особа, призначена у заповіті, не має права вимагати визнання умови недійсною на тій підставі, що вона не знала про неї, або якщо настання умови від неї не залежало.

1. Якщо у заповіті визначена умова прийняття спадщини, то у особи, яка призначена у заповіті, право на спадкування виникає лише в разі виконання цієї умови, котра має існувати на час відкриття спадщини. Умова, у разі виконання якої призначена у заповіті особа стає спадкоємцем заповідача, може бути як пов'язаною так і не пов'язаною з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). Таким чином, умови, встановлення в заповіті для прийняття спадщини можуть бути об'єктивними, тобто такими, настання яких не залежить від волі осіб (народження дитини, наявність інших спадкоємців) та суб'єктивними (проживання у певному місці, здобуття освіти тощо).

У заповіті з умовою може бути зазначено, що особа, яка призначена у заповіті, право на спадкування виникає за умови передачі певних речей чи майнових прав третій особі. У такому випадку різниця між заповітом з умовою та встановленим у заповіті заповідальним відказом полягає у тому, що третя особа не має права вимагати передачі їй речей у власність чи надання права користування ними. Натомість, відказоодержувач відповідно до ч. 4 ст. 1238 ЦК має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини.

2. Не допускається зазначення в заповіті умови, яка суперечить закону або моральним засадам суспільства. Відповідно до ч. 2 коментованої статті умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства. Обов'язок перевіряти відповідність розпоряджень, що містяться у заповіті, положенням чинного законодавства покладається на нотаріуса під час посвідчення заповітів.

3. Непоінформованість спадкоємця про умову отримання спадку, зазначену в заповіті, не може бути підставою для визнання такої умови недійсною. Так само не є підставою для визнання умови недійсною, посилання спадкоємця на те, що умову він не може виконати, оскільки настання її від нього не залежить.

Стаття 1243. Заповіт подружжя

1. Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

2. У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті.

3. За життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню.

4. У разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя.

1. Право скласти спільний заповіт має подружжя щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності. Подружжя – це жінка та чоловік, які перебувають у шлюбі, зареєстрованому у державному органі реєстрації актів цивільного стану (частина 1 ст. 21 СК). Предметом спільного заповіту подружжя є майно, що знаходиться у їхній спільній сумісній власності, тобто майно, набуте подружжям під час шлюбу, незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Припускається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Заповіт подружжя може бути складений не лише щодо майна, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, але й щодо особистого майна кожного з них, оскільки законом не забороняється включення майна до спадщини.

При посвідченні заповіту подружжя нотаріус вимагає оригінал свідоцтва про шлюб. Тому право скласти спільний заповіт не мають особи, які перебувають у незареєстрованому, так званому, фактичному шлюбі.

2. Якщо подружжям складено спільний заповіт, то спадщина відкривається після смерті останнього з подружжя. Право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті. Після смерті одного з подружжя відносини спадкування не виникають, а частка у праві спільної сумісної власності переходить до другого з подружжя, який його пережив.

Однак, положення ч. 2 ст. 1243 ЦК діє лише у випадку, коли у померлого одного з подружжя відсутні спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, оскільки у ч. 1 ст. 1241 ЦК зазначається, що право на обов'язкову частку виникає „незалежно від змісту заповіту”. Отже, спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку у спадщині після смерті одного з подружжя вправі вимагати надання їм такої частки.

3. Право на відмову від заповіту, складеного подружжям разом, може бути реалізоване лише, коли живими є і дружина, і чоловік. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню. Після смерті одного з подружжя, другий з них не має право скасувати чи змінити цей заповіт. В частині, що стосується особистого майна вдови (вдівця), заповіт подружжя може бути змінений чи скасований навіть після смерті другого з подружжя. В разі розірвання шлюбу заповіт подружжя втрачає чинність.

4. На все майно, яке зазначене у заповіті подружжя, у разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження. Тому вдова (вдівець) не стають власниками частки у праві спільної сумісної власності померлого з подружжя. Вони не мають права розпоряджатися не лише часткою померлого з подружжя, але після його смерті й своєю часткою у такому майні.

Стаття 1244. Підпризначення спадкоємця

1. Заповідач має право призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті (стаття 1242 цього Кодексу).

2. Підпризначеним спадкоємцем може бути будь-яка особа, визначена у статті 1222 цього Кодексу.

1. Складаючи заповіт, заповідач має право не тільки призначити спадкоємців, але також вказати особу або осіб, до яких перейде спадкове майно у випадку, якщо спадкоємець помре раніше відкриття спадщини, або не прийме спадщину своєчасно, або відмовиться від неї, або буде усунений від спадкування, або якщо не настане умова, вказана у заповіті, складеному з умовою (ст. 1244, 1222 ЦК). При цьому призначити „додаткового” спадкоємця заповідач може лише щодо спадкового майна, відносно якого він складає заповіт і котре, з якихось причин не було прийняте „основним” спадкоємцем. Якщо спадкоємець за заповітом не відмовився від спадщини, але помер до того, як прийняв спадщину, спадкоємці померлого мають право прийняти спадщину. Право на спадкування здійснюється ними на загальних підставах у межах строку, що залишився для прийняття спадщини (ст. 1276 ЦК)..

2. Підпризначеним спадкоємцем може бути як фізична, так і юридична особа, а також інші учасники цивільних відносин (ст. 1222 ЦК, ст. 2 ЦК).

Стаття 1245. Спадкування частини спадщини, що не охоплена заповітом

1. Частина спадщини, що не охоплена заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах. До числа цих спадкоємців входять також спадкоємці за законом, яким інша частина спадщини була передана за заповітом.

1. Якщо у заповідач у заповіті зробив розпорядження щодо частини свого майна, то частина майна, що залишилася неохопленою заповітом, успадковується спадкоємцями за законом на загальних підставах. У такому випадку має місце змішане спадкування, коли до спадкування закликаються одночасно спадкоємці за заповітом і за законом. При цьому право на отримання частки у спадковому майні, не охопленому заповітом, мають спадкоємці, які зазначені у заповіті як спадкоємці за заповітом, однак є також спадкоємцями за законом. Наприклад, за заповітом батько передав будинок своєму синові, однак до складу спадщини входить крім того, автомобіль, який син успадкує поряд із іншими спадкоємцями першої черги.

Стаття 1246. Встановлення сервітуту у заповіті

1. Спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб.

1. Коментована стаття уточнює положення ч. 2 ст. 1238 ЦК, відповідно до якої на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними.

Сервітут надає право користування чужим майном (земельною ділянкою, іншими природними ресурсами або іншим нерухомим майном) для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом (ч. 1 ст. 401 ЦК). Право користування земельною ділянкою може полягати у наданні можливості проходу, проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації лінії електропередачі, зв'язку тощо (ч. 1 ст. 404 ЦК). Сервітут може бути встановлений на певний строк або без визначення строку (ч. 2 ст. 403 ЦК).

Сервітут у заповіті встановлюється в інтересах осіб, які не є спадкоємцями за заповітом. Такими особами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (відказоодержувачі, спадкоємці за законом).

Стаття 1247. Загальні вимоги до форми заповіту

1. Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення.

2. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем.

Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої статті 207 цього Кодексу.

3. Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у статтях 1251-1252 цього Кодексу.

1. Усна форма заповіту законом не допускається. В заповіті має бути зазначено час та місце його складення, що має важливе значення у випадку оспорування дійсності заповіту або виникнення спору про дієздатність заповідача на час складення заповіту, або, коли існують два або більше заповітів і необхідно встановити, котрий з них є чинним. Крім того, відповідно до п. 157 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 03.03.2004 р. у заповіті зазначається дата та місце народження заповідача.

2. Заповіт складається особисто заповідачем і підписується ним. Не допускається посвідчення заповіту через представника. Якщо фізична особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписатися власноручно, за її дорученням текст правочину у її присутності підписує інша особа. Підпис іншої особи на тексті правочину, що посвідчується нотаріально, засвідчується нотаріусом або посадовою особою, яка має право на вчинення такої нотаріальної дії, із зазначенням причин, з яких текст правочину не може бути підписаний особою, яка його вчиняє. Підпис іншої особи на тексті правочину, щодо якого не вимагається нотаріального посвідчення, може бути засвідчений відповідною посадовою особою за місцем роботи, навчання, проживання або лікування особи, яка його вчиняє (ч. 4 ст. 207 ЦК). Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт за заповідача.

3. Заповіти, за загальним правилом, посвідчує нотаріус відповідно до правил, встановлених ст. 1248 ЦК. Заповіт подається нотаріусу особисто заповідачем. При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

Якщо у населеному пункті немає нотаріуса, то заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою, службовою особою відповідного органу місцевого самоврядуван-

ня (ст. 1251 ЦК) чи іншою посадовою, службовою особою (ст. 1252 ЦК). Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України. Інформація про посвідчені заповіти і відкриті спадкові справи міститься у Єдиному реєстрі заповітів і спадкових справ.

Стаття 1248. Посвідчення заповіту нотаріусом

1. Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

2. Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним.

Якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках (стаття 1253 цього Кодексу).

1. Посвідчувати заповіти мають право як державні, так і приватні нотаріуси. Заповіт має бути записаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів (на комп'ютері, друкарській машинці тощо). Якщо заповідач складає заповіт у присутності нотаріуса, то заповіт може бути записаний на нотаріальному бланку, однак це не є обов'язковим. До нотаріуса подається два примірники заповіту, один з яких залишається у нотаріуса, а інший передається заповідачеві.

Посвідчуючи заповіт, нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству. Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст ст. 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст статті 1307 ЦК щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору (абзац 2 п. 161 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Відповідно до п. 171 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України відомості про заповіти підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі. При внесенні відомостей до Спадкового реєстру нотаріус обов'язково зазначає вид посвідченого заповіту (секретний, заповіт подружжя).

2. Нотаріус може надати допомогу заповідачу у складанні заповіту, записавши його власноручно

або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів зі слів заповідача. У кожному разі, текст заповіту має точно відтворювати волю заповідача, в ньому не повинно бути неясних виразів, двозначностей тощо. Підчистки у тексті не допускаються, а інші виправлення мають бути зроблені так, щоб помилково написано, а потім закреслене можна було прочитати в первісному вигляді.

Заповіт, записаний нотаріусом, вголос прочитується заповідачем і підписується ним.

Особливий порядок встановлений для посвідчення заповітів, коли заповідач внаслідок фізичної вади сам не може прочитати заповіт. В цьому випадку обов'язковим є присутність не менш, як двох свідків, які зачитують заповіт вголос та ставлять свої підписи на ньому. Текст заповіту має містити відомості про особу свідків, а саме: прізвище, ім'я, по батькові кожного з них, дату народження, місце проживання, реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого було встановлено особу свідка.

Свідками можуть бути лише повністю дієздатні особи, що не є спадкоємцями за заповітом, членами їх сімей, та близькими родичами, особами, що самі не здатні прочитати або підписати заповіт. Свідком не може бути також нотаріус та посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт (ст. 1253 ЦК).

Стаття 1249. Посвідчення нотаріусом секретних заповітів

1. Секретним є заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

2. Особа, яка склала секретний заповіт, подає його в заклеєному конверті нотаріусові. На конверті має бути підпис заповідача.

Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує.

1. Секретні заповіти нотаріус посвідчує не ознайомлюючись з їх змістом. При цьому нотаріус повинен роз'яснити заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало суперечок після відкриття спадщини. Однак, секретним для будь-яких осіб, рахуючи нотаріуса, є зміст заповіту, однак не сам факт його складання, оскільки відомості про посвідчення секретного заповіту заносяться до Спадкового реєстру. Водночас, відповідно до ст. 1255 ЦК та ст. 8 Закону „Про нотаріат” нотаріус не має права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складання заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту.

2. Заповідач подає секретний заповіт нотаріусу у заклеєному конверті з його особистим підписом на конверті. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним. Нотаріус ставить на конверті, у якому знаходиться секретний заповіт, посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, скріплює його печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. На конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту. Про прийняття секретного заповіту на зберігання нотаріус може дати заповідачу за його бажанням відповідне свідчення. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису (ч. 2 ст. 1249 ЦК, п. 162 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами).

Секретні заповіти можуть посвідчуватися лише нотаріусами.

Оскільки ст. 1249 ЦК встановлюється лише порядок посвідчення секретного заповіту, то, секретний заповіт підпорядковується загальним вимогам до змісту та форми заповіту (ст. 1235, 1236, ч. 1 та 2 ст. 1247 ЦК).

Стаття 1250. Оголошення нотаріусом секретного заповіту

1. Одержавши інформацію про відкриття спадщини, нотаріус призначає день оголошення змісту заповіту. Про день оголошення заповіту він повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їхнє місце проживання йому відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

2. У присутності заінтересованих осіб та двох свідків нотаріус відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст.

3. Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки. У протоколі записується весь зміст заповіту.

1. На нотаріуса, який посвідчив секретний заповіт, покладається обов'язок призначити день оголошення змісту заповіту, якщо він довідається про відкриття спадщини. Однак, законом не передбачається строку, в межах якого має відбутися оголошення заповіту. За сенсом коментованої статті це має відбутися протягом строку для прийняття спадщини.

Про день та час оголошення змісту заповіту нотаріус повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їх місце проживання відоме, або ро-

бить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

2. Нотаріус у присутності заінтересованих осіб та двох свідків відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст. Явка всіх спадкоємців за заповітом не є обов'язковою при оголошенні змісту секретного заповіту. Зміст секретного заповіту може бути оголошено навіть за умови явки одного із спадкоємців, однак при цьому має бути документально підтверджено факт належного оповіщення всіх спадкоємців про день оголошення заповіту. У разі з'явлення заінтересованої особи після оголошення заповіту нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту, про що робить відповідну відмітку, яка підписується також цією особою. Відсутність всіх заінтересованих осіб є підставою для перенесення дня оголошення секретного заповіту.

3. Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки. У протоколі зазначаються: дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту; прізвище, ім'я, по батькові осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків; відомості про повідомлення осіб, які не з'явилися на оголошення секретного заповіту, або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації; стан заповіту (наприклад, наявність закреслених місць, поправок або інших недоліків); стан конверта, у якому знаходився заповіт, а також відтворюється весь текст заповіту (п. 163 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Оригінал секретного заповіту зберігається у нотаріуса. Спадкоємцю за його заявою видається свідчення про оголошення секретного заповіту, у якому відтворюється текст заповіту. Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, за їх бажанням, свідчення може бути видано окремо кожній з них.

Стаття 1251. Посвідчення заповіту посадовою, службовою особою органу місцевого самоврядування

1. Якщо у населеному пункті немає нотаріуса, заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою, службовою особою відповідного органу місцевого самоврядування.

1. Коментована норма наділяє посадових, службових осіб органів місцевого самоврядування повноваженнями щодо посвідчення заповітів, на випадок, якщо у певному населеному пункті немає нотаріуса (державного чи приватного). Заповіти по-

свідчують ті посадові, службові особи, на яких вчинення такої дії покладено рішенням виконавчого комітету відповідної ради.

Посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад депутатів України у такому разі не мають право посвідчувати секретні заповіти.

Відповідно до п. 27 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України від 26.10.94 р. заповіти, що посвідчуються в нотаріальному порядку, подаються посадовій особі виконавчого комітету не менш, ніж у двох примірниках, один з яких залишається у виконавчому комітеті ради депутатів. При посвідченні заповіту уповноважена посадова, службова особа має дотримуватися загальних правил посвідчення заповітів, передбачених ст. 1247, 1248, 1253 ЦК. Посадові, службові особи, які посвідчують заповіти, зобов'язані додержувати таємниці вчинення нотаріальних дій (ст. 1255 ЦК).

Стаття 1252. Посвідчення заповіту іншою посадовою, службовою особою

1. Заповіт особи, яка перебуває на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також особи, яка проживає в будинку для осіб похилого віку та інвалідів, може бути посвідчений головним лікарем, його заступником з медичної частини або черговим лікарем цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальником госпіталю, директором або головним лікарем будинку для осіб похилого віку та інвалідів.

2. Заповіт особи, яка перебуває під час плавання на морському, річковому судні, що ходить під прапором України, може бути посвідчений капітаном цього судна.

3. Заповіт особи, яка перебуває у пошуковій або іншій експедиції, може бути посвідчений начальником цієї експедиції.

4. Заповіт військовослужбовця, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, а також заповіт робітника, службовця, члена їхніх сімей і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчений командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу.

5. Заповіт особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, може бути посвідчений начальником місця позбавлення волі.

6. Заповіт особи, яка тримається під вартою, може бути посвідчений начальником слідчого ізолятора.

7. Заповіти осіб, зазначених у частинах першій – шостій цієї статті, посвідчуються при свідках.

8. До заповітів, посвідчених посадовими, службовими особами, застосовуються положення статті 1247 цього Кодексу.

9. Заповіти, посвідчені посадовими, службовими особами, визначеними у частинах першій – шостій цієї статті, прирівнюються до заповітів, посвідчених нотаріусами.

1. Крім нотаріуса та посадових осіб виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад депутатів України правом посвідчувати заповіти володіють й інші посадові, службові особи, перелік яких міститься у ст. 1252 ЦК. Вказаний у ст. 1252 ЦК перелік осіб та випадків, у яких вони можуть посвідчувати заповіти, є вичерпним.

7. В усіх вказаних випадках заповіти посвідчуються службовою, посадовою особою при свідках. Отже на такому заповіті крім підпису заповідача має бути підпис свідків. До тексту заповіту вносяться відомості про їх особу.

8-9. До заповітів, посвідчених посадовими, службовими особами, застосовуються положення ст. 1247 ЦК щодо форми і змісту заповіту, а відтак заповіти, посвідчені посадовими, службовими особами, визначеними у ст. 1252 ЦК, прирівнюються до заповітів, посвідчених нотаріусами.

Заповіт складається в двох примірниках, один з яких передається нотаріусу за місцем проживання заповідача або до державного нотаріального архіву. Капітани морських суден зобов'язані передати один примірник посвідченого ними заповіту начальникові порту України або консулові України в іноземному порту для наступної передачі його до державного нотаріального архіву або нотаріусу за постійним місцем проживання заповідача. Якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або воно невідоме, то заповіт передається до державного нотаріального архіву м. Києва.

Нотаріус або завідуючий нотаріальним архівом, куди надійшов примірник заповіту, перевіряє законність останнього і у разі встановлення невідповідності його закону повідомляє про виявлені недоліки заповідача і посадову, службову особу, яка посвідчила заповіт. За бажанням заповідача такий заповіт переоформляється нотаріусом на загальних підставах або тими ж посадовими особами, що його посвідчили.

За посвідчення заповітів, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, державне мито не справляється.

Стаття 1253. Посвідчення заповіту при свідках

1. На бажання заповідача його заповіт може бути посвідчений при свідках.

2. У випадках, встановлених абзацом третім частини другої статті 1248 і статтею 1252 цього Кодексу, присутність не менш як двох свідків при посвідченні заповіту є обов'язковою.

3. Свідками можуть бути лише особи з повною цивільною дієздатністю.

4. Свідками не можуть бути:

1) нотаріус або інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт;

2) спадкоємці за заповітом;

3) члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;

4) особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

5. Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

6. У текст заповіту заносяться відомості про особу свідків.

1. У коментованій статті ЦК передбачається два випадки залучення свідків під час посвідчення заповітів: обов'язкове та за бажанням заповідача.

Заповідач може вимагати посвідчення заповіту у присутності свідків.

2. Присутність не менш як двох свідків при посвідченні заповіту є обов'язковою у таких випадках: 1) якщо заповідач внаслідок фізичної вади позбавлений можливості самостійно прочитати заповіт (ст. 1248 ЦК); 2) якщо посвідчення заповіту здійснює посадова, службова особа, зазначена у ст. 1252 ЦК.

3. Частина 3 коментованої статті встановлює вимоги до осіб, які можуть бути свідками при посвідченні заповіту. Свідком може бути особа тільки з повною цивільною дієздатністю.

4. Нотаріус чи службова, посадова особа, яка посвідчує заповіт; спадкоємці за заповітом; члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом; особи, котрі самі не здатні прочитати або підписати заповіт, свідками бути не можуть.

5-6. Свідки зачитують заповіт вголос, підписують його. При цьому до тексту заповіту заносяться відомості про особу свідків відповідно до документів, що посвідчують їхню особу. Нотаріус або службова особа, яка посвідчує заповіт, повинна попередити свідків про необхідність додержання таємниці заповіту (ст. 1255 ЦК). Оскільки у зазначених випадках присутність свідків є обов'язковою, то відсутність їх при складанні заповіту тягне його нікчемність, а не

відповідність свідків перерахованим вимогам може бути підставою для визнання заповіту недійсним (ст. 1257 ЦК).

Стаття 1254. Право заповідача на скасування та зміну заповіту

1. Заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт.

2. Заповідач має право у будь-який час скласти новий заповіт.

Заповіт, який було складено пізніше, скасовує попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить.

3. Кожний новий заповіт скасовує попередній і не відновлює заповіту, який заповідач склав перед ним.

4. Якщо новий заповіт, складений заповідачем, був визнаний недійсним, чинність попереднього заповіту не відновлюється, крім випадків, встановлених статтями 225 і 231 цього Кодексу.

5. Заповідач має право у будь-який час внести до заповіту зміни.

6. Скасування заповіту, внесення до нього змін провадяться заповідачем особисто.

7. Скасування заповіту, внесення до нього змін провадяться у порядку, встановленому цим Кодексом для посвідчення заповіту.

1-5. Реалізуючи принцип „свободи заповіту” (ст. 1235 ЦК), заповідач може у будь-який час скасувати заповіт чи внести до заповіту зміни, не зазначаючи при цьому причин його зміни чи скасування.

Скасування заповіту тягне його недійсність у цілому. Скасування заповіту можливе шляхом прямого розпорядження про скасування заповіту, складання та посвідчення нового заповіту, в якому заповідач призначає інших спадкоємців чи робить розпорядження щодо іншого майна.

При зміні заповіту сам заповіт зберігає чинність, однак скасовуються чи вносяться зміни до окремих його положень (проводиться заміна спадкоємця чи особа виключається з кола спадкоємців, вносяться зміни до складу спадкового майна). Зміна заповіту можлива шляхом складання нового заповіту, в якому містяться положення, які змінюють окремі розпорядження попереднього заповіту. В будь-якому випадку, більш пізній заповіт, скасовує попередній повністю або у частині, в якій він йому суперечить. Якщо раніше складеним заповітом спадкодавець розпорядився лише частиною майна, а більш пізнім заповітом розподілив його другу частину, то такі заповіти після смерті заповідача є чинними.

Для зміни чи скасування заповіту не має значення поінформованість або згода інших осіб, у тому числі осіб, які були призначені спадкоємцями у скасованому чи зміненому заповіті.

Заповіт, який було складено пізніше, скасовує попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить. При цьому діє правило про вирішальне значення "останнього рішення": кожний новий заповіт скасовує попередній і не відновлює заповіту, який заповідач склав перед ним.

Скасування заповіту шляхом складання нового є остаточним, тобто заповіт, скасований більш пізнім заповітом, не відновлюється, якщо пізніше складений заповіт також був з часом скасований шляхом подання заяви про це. Аналогічне правило діє і тоді, коли більш пізній заповіт згодом буде визнаний недійсним. Виняток з цього правила складають випадки, коли більш пізній заповіт був складений особою, яка у момент його складення не розуміла значення своїх дій та не здатна була ними керувати (ст. 225 ЦК), або був складений під впливом насильства (ст. 231 ЦК). Такий заповіт визнається недійсним, а чинність попереднього заповіту відновлюється.

6-7. Скасування заповіту, внесення до нього змін провадяться заповідачем особисто. Нотаріус при одержанні заяви про скасування чи зміну заповіту, а також при наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює раніше складений заповіт, робить про це відмітку на примірнику заповіту, що зберігається у нього, а також відмітку в реєстрі нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів. Нотаріус, який при посвідченні заповіту довідався про раніше посвідчений заповіт, повідомляє про вчинену дію той орган, де зберігається раніше посвідчений заповіт.

Усі заповіти, складені та посвідчені, змінені або скасовані, підлягають реєстрації в Єдиному реєстрі заповітів та спадкових справ у порядку, що встановлений Положенням про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ.

Стаття 1255. Таємниця заповіту

1. Нотаріус, інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, не мають права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту.

1. Обов'язок зберігати у таємниці до відкриття спадщини відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту покладається на нотаріуса, іншу посадову, службову особу,

яка посвідчує заповіт, свідків, а також фізичну особу, яка підписує заповіт замість заповідача.

Будь-які довідки щодо вказаних обставин видаються спадкоємцям тільки після смерті заповідача при пред'явленні свідоцтва про його смерть. Відомості про заповіти можуть бути надані після смерті заповідача на письмову вимогу суду, прокуратури, органів досудового слідства у зв'язку з кримінальними, цивільними справами, що знаходяться у їх провадженні.

Коментована стаття не встановлює відповідальності особи, яка розголосила відомості щодо складеного заповіту. Заповідач має право у разі розголошення таких відомостей звернутися до суду з позовом до особи, яка їх розголосила, про відшкодування збитків та моральної шкоди (ст. 22, 23 ЦК).

Стаття 1256. Тлумачення заповіту

1. Тлумачення заповіту може бути здійснене після відкриття спадщини самими спадкоємцями.

2. У разі спору між спадкоємцями тлумачення заповіту здійснюється судом відповідно до статті 213 цього Кодексу.

1. Правом тлумачення заповіту наділяються спадкоємці після відкриття спадщини (смерті заповідача). Нотаріус не має право тлумачити зміст заповіту.

2. Складність тлумачення волі заповідача пов'язана з тим, що на момент тлумачення заповіту заповідач вже помер. Якщо між спадкоємцями виникає спір щодо розуміння положень заповіту, тлумачення заповіту може бути здійснене судом на вимогу заінтересованих осіб (спадкоємців). При тлумаченні змісту правочину беруться до уваги однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів. Якщо буквальне значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів не дає змоги з'ясувати зміст окремих частин правочину, їхній зміст встановлюється порівнянням відповідної частини правочину зі змістом інших його частин, усім його змістом, намірами сторін.

Якщо за правилами, встановленими частиною третьою цієї статті, немає можливості визначити справжню волю особи, яка вчинила правочин, до уваги беруться мета правочину, зміст попередніх переговорів, ustalена практика відносин між сторонами, звичаї ділового обороту, подальша поведінка сторін, текст типового договору та інші обставини, що мають істотне значення (ч. 3, 4 ст. 213 ЦК).

Стаття 1257. Недійсність заповіту

1. Заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним.

2. За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідає його волі.

3. Недійсність окремого розпорядження, що міститься у заповіті, не має наслідком недійсності іншої його частини.

4. У разі недійсності заповіту спадкоємець, який за цим заповітом був позбавлений права на спадкування, одержує право на спадкування за законом на загальних підставах.

1-2. Заповіт, як односторонній правочин, підпорядковується загальним правилам ЦК щодо недійсності правочинів. Недійсними є заповіти:

- в яких волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідає його волі;
- складені особою, яка не мала на це права (особа не має необхідного обсягу цивільної дієздатності для складання заповіту);
- складені з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення.

Заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням ви-

мог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним (ст. 1257 ЦК). Тому у визнанні такого заповіту недійсним у судовому порядку необхідності немає (ч. 2 ст. 215 ЦК).

Заповіт з вадами волі, тобто складений особою, волевиявлення якої не відповідало її дійсним намірам (внаслідок помилки, обману, насильства), може бути визнаним недійсним за позовом заінтересованої особи (ст. 229, 230, 231 ЦК).

3. Заповіт може бути визнаним недійсним як повністю, так і частково. При цьому недійсність окремих частин заповіту, не тягне недійсності його в цілому. Наприклад, якщо заповідач своїм заповітом порушує права спадкоємців за законом на обов'язкову частку (ст. 1241 ЦК), то заповіт у цій частині є недійсним. Однак в решті заповідальних розпоряджень воля заповідача зберігає своє юридичне значення.

4. Якщо заповіт визнається недійсним в цілому, то настає спадкування за законом. Спадкоємець, який позбавлений права на спадкування таким заповітом, закликається до спадкування за законом на загальних підставах.

Право на подання позову про визнання заповіту недійсним виникає у спадкоємця тільки після смерті заповідача. У разі визнання заповіту недійсним особа, яка одержала спадок, має повернути його належним спадкоємцям (наприклад, спадкоємцям за законом чи територіальній громаді, в разі визнання спадщини судом відумерлою).